

CSERHÁTI SÁNDOR MUNKÁSSÁGA*

VARGA JÁNOS

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara,
Mosonmagyaróvár

A mai megemlékezésünk szerves része annak a törekvésnek, hogy mezőgazdaságunk nagyjairól neves jubileumokon megemlékezzünk. Úgy érzem, hogy gazdátársadalmunk, tudományos életünk nemes és magasztos feladatot teljesít akkor, amikor ápolja mindazokat a hagyományokat, amelyek a magyar mezőgazdaság történetének fényes lapjait jelentik. Külön megtiszteltetés számunkra az, hogy Mosonmagyaróvárott kerül sor a mezőgazdaság tudományos és gyakorlati élet olyan kiválóságának megünneplésére, mint amilyen Cserhádi Sándor volt. Óvári kollektívánk a maga módján már eddig is több kegyeletteljes emlékezést tartott olyan kiváló szakemberektől, amilyen Wittman Antal, Háberlandt Frigyes, Rodiczky Jenő, Hensch Árpád, Újhelyi Imre, Gyárfás József és Várallyai György voltak. E nevek említése is jelzi azt, hogy Magyaróvárra nagy felelősség hárul a mezőgazdaság tudománytörténetének, hagyományainak ápolásában. E felsorolt kiváló elmék közül is kiemelkedő jelentőségű személyiség Cserhádi Sándor, akinek ma emlékezzünk meg születésének 125. éves évfordulójáról. Ahhoz, hogy Cserhádi Sándor munkásságát felidézzük, előjáróban szükséges röviden utalni mindazokra a körülményekre, amelyek befolyásolták pályájának indulását.

Cserhádi Sándor 1852-ben — a szabadságharc leverése után 3 évvel — született szűkebb hazánk, a Kisalföld székhelyén, Győrött. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban fejezte be, majd az akkori óvári tanintézet felvételi rendjének megfelelően 1869-től 1871-ig több kisalföldi gazdaságban gyakornokoskodott. 1871-től 1873-ig végezte el a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetet. Ezután Halléban és Lipcsében egy-egy évig továbbképzés céljából folytatott tanulmányokat. Külföldi tanulmányainak befejeztével 1874-ben segédtanári kinevezést kapott az éppen akkor akadémiai rangra emelkedett óvári alma materben.

A születésétől a munkába állásáig eltelt időszakra a mezőgazdaság területén a szabadságharc utáni passzív ellenállás volt a jellemző. Ez a nagybirtó-

* Előadás: az MTA Növénynevelési, valamint Növénytermesztési Bizottsága együttes ülésén. Mosonmagyaróvár, 1977. november 30.

kok vonása volt elsősorban. A jobbágyfelszabadítás nyomán létrejött kisparszti gazdaságokra meg az volt a jellemző, hogy az életmódja, szemlélete ugyan megváltozott, saját érdeke kívánta, hogy földjét jobban kezelje, de a tudomány iránti igény még nem jelentkezett. A trágyázás, trágyakezelés szinte kezdetleges állapotban volt még a nagy uradalmakban is. Az okszerű talajművelés csak néhány gazdaságban volt ismeretes. Az őszi mélyszántást alig végezték, a tarlóhántás meg ismeretlen fogalom volt. A magyar búzatermés átlaga 8—12 q volt hektáronként, és minőségi problémák is jelentkeztek. Ekkor indult meg kiterjedtebben a szántóföldi takarmánynövény-termesztés és az ipari növények termesztése. Ilyen körülmények között nem érvényesülhetett Nagyváthy János intelme a gyakorló mezőgazdákhoz, hogy „Csiholjanak hasznat a derengő természettudományok tanulságaiból”. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy e mondásnak több mint 150 évvel ezelőtti nyelvezetét ma lefordítva az így hangzik: „A tudomány váljon egyre inkább termelőerővé.”)

Igaz, hogy Cserháti szakmai felnőtté válásáig volt egy nagynevű előd, Háberlandt Frigyes, aki ezt az utat próbálgatta Magyaróváron, mint a növény-termesztéstani tanszék vezetője. 19 éves magyaróvári működésének e fontos eredményét helytelen lenne ma nem említeni. Hiszen emlékét születésének 150. évfordulóján 1974-ben az óvári és a bécsi intézmények együttesen ünnepelték Magyarországon és Ausztriában. Végső soron azonban a XVIII. század végén és a XIX. században rohamos fejlődésnek indult természettudományok eredményeiből (Priestley, Ingenhouse, Senebier, de Saussure, Schübler, Bous-singault, Ville, Thaer, Liebig, Wollny, Dokucsajev, Koszticsev munkássága) kevés került a gyakorlatba, holott erre már külföldi példák voltak (Rosenberg — Lipinsky, Schulz — Lupitz). A fejlődéssel lépést tartó elméleti és gyakorlati szakemberek külföldi, főleg német lapokból szereztek tájékozódást az új termelési módszereket illetően. Azonban teljes tájékozatlanság uralkodott a tekintetben, hogy mit lehet és szabad átvenni.

Cserháti indulására még egy igen fontos tényező hatott. Az 1867-es kiegyezést követően Magyarországon egy önállósulási hullám indult meg, aminek egyik jellemzője volt belső ügyeink önálló intézése. Érthetően ez kihatott az akkori óvári tanintézetre is. Elsőként a magyar nyelvű oktatás és tudományművelés bevezetése jelentett újat. Ez az önállósulási hullám több neves óvári professzorral együtt Háberlandt távozását is kiváltotta. E professzorok nyomán bizonyos úr támadt, és egy ideig visszavetette egyes tudományágak fejlődését. Ezt a tényt abban az időben a szaklapokban nagy vita követte. Az eltávozott professzorok helyébe azonban olyan új erők jöttek, akik a később kialakult „Nagy Tanári Kar” csírái voltak.

Az első időszak, ami tulajdonképpen a 70-es évekre esik, a fiatalon idekerült Cserháti, Kosutány, Linhart, Deininger útkeresésének tekinthető. E tanárainkat nagy becsvágy fűtötte, hogy megmutassák a magyarság alkotó szellemi képességét, és ezért munkájukat nagy lelkesedés, ügyszeretet, a magyar

nép szeretete hatotta át. Ezek voltak a külső és belső körülmények, amelyek közepette e nagyszerű ember szakmai pályája elindult.

Cserhádi Óvárra kerülve átélte mindazt, ami abban az időben a fiatal, kezdő tanárok sorsa volt. Természetesen mint segédtanárnak az akkor még kisebb jelentőségűnek számító tárgyak oktatását kellett végeznie. Azonban e tárgyak oktatásában, kutatásában is az újat kereső ember volt. Így jelentős munkásságot fejtett ki az akkor fellépő filoxéra elleni küzdelemben. Mint a témakör kiváló ismerője országos szinten is elismert szakemberré vált. Erről egyébként kiállításunk anyagai is tanúskodnak. Ugyanakkor a talajtan oktatását is végzi. Ez utóbbi tantárgyat hosszú időn át oktatta, és 1894-ben meg is jelenik „Talajismeret” című könyve.

1884-ben az óvári akadémia történetében jelentős fordulat állt be. Masch Antal, aki hosszú időn át volt az akadémia igazgatója, meghalt. Helyébe a keszthelyi tanintézet igazgatóját, Balás Árpádot nevezték ki, viszont Balás helyére Deininger Imre került Keszthelyre. Deininger ekkor Óváron a növénytermesztéstant oktatta (ő alapította Óváron az első vetőmagvizsgáló állomást). Deininger távozásával a növénytermesztés oktatását Cserhádi vette át. Ugyanebben az évben Kosutány a kémiai tanszék és a vegykísérleti állomás élére került. Linhart pedig már ekkor a növénykórtan és növényélettan oktatója volt. Balás Óvárra kerülésével indult meg igazán az a nagyarányú oktató-kutató munkafejlesztés, amely az intézmény hírnevét nemzetközi rangra emelte. Nagy szerencse, hogy e kiváló szervező és mindenben újat kereső, a mezőgazdasági felsőoktatásban hatalmas úttörőmunkát végző igazgató került Óvárra, aki minden lehetőt elkövetett és minden tőle telhetőt megadott a kiváló elmék — közöttük Cserhádi — kibontakozásához. Balás működését, szervező és irányító tevékenységét áthatja hazánk az időben legmagasabb szintű agrár-felsőoktatási intézményének, az óvári akadémiának a jövője, a további kibontakoztatása és sorsa iránt érzett nagy felelőssége és lelkesedése. E nagy munkában a növénytermesztés érdekében tett intézkedéseikért az utókor mindig nagy hálával gondol rá vissza.

Mai szemmel és felfogással áttekintve Cserhádi munkásságát meg kell állapítanunk azt, hogy a növénytermesztés művelésének kezdetén már világos alapelveket és célokat tűzött maga elé. Ezek fő irányvonala az alábbi:

- a természettudományi vizsgálati módszereket alkalmazva kutatásokkal megállapítani, mi az, ami helytálló lehet saját viszonyaink között, mi az, ami a gyakorlati kivitelezésig viheto és
- a gyakorlatban ténylegesen kipróbálni a tudomány által szolgáltatott eredmények helyességét, külön kiemelve a gazdaságossági kérdéseket.

Tehát fő feladatául tekintette olyan híd létesítését, amely segíti az alapozó, természettudományi felfedezések gyakorlatba való vitelét. Ez volt egész életén keresztül munkájának vezérlő alapelve. Cserhádi felfogása ma is a legkorszerűbbnek mondható, hiszen napjaink tudománypolitikájának egyik leg-

nagyobb problémája az, hogy a tudományos kutatások eredményeit hogyan lehet minél szélesebb körben a gyakorlatban alkalmazni.

Cserháti tudatában volt annak, hogy a gazdák bizalmát csak úgy nyerheti meg, eredményt csak akkor ér el, ha minden tanításában a hazai mezőgazdasági viszonyokat veszi figyelembe. Tisztán látta azt, hogy a külföldi példákra való hivatkozás, a külföldi eredmények katedrai tanítása nem elegendő, hanem tanításainak a magyar természeti és gazdasági viszonyok ismeretén kell alapulnia, csak az hirdethető, ami viszonyaink között kipróbált és bevált. Először a növénytermesztési tanszék keretén belül kialakítandó kísérleti telep szervezését vette munkába Balás Árpád segítségével. Ez a kísérleti telep vetette meg az alapját először a tanszék keretén belül az ország első önálló Növénytermelési Kísérleti Állomásának, amely 1891-ben alakult. Cserháti által vezetett kísérleti munkákról szóló első jelentésekből már kitűnik az a következtetésre törekvő, nagy lendülettel végzett kutató munka, amely jellemző egész életére és munkásságára.

A kísérletező tevékenységet három csoportba sorolta:

1. Az állomás saját kísérletei (ma költségvetésből finanszírozott kutatások);
2. A gazdák közreműködésével végzett kísérletek (ma nagyüzemi kísérletek);
3. Idegenek részére az állomás által végrehajtott kísérletek (ma szerződéses kutatások).

A kísérleti telep, illetve az állomás első jelentéseiben értesülünk azokról a műtrágyázási, silózási, répa-, gabona-, kukorica-, burgonya-, dohánytermesztési kísérletekről, amelyek úttörőek voltak a mezőgazdasági kutatásban és a gyakorlatban egyaránt. A műtrágyázási, silózási és egyes növényekkel kapcsolatos kísérleteken túlmenően nemesítési munkákat is beindított (Cinquantino $\times$ Mazsola, Pignoletto $\times$ Sárga lófogú, Sárga lófogú $\times$ Fehér lófogú, Fehér lófogú $\times$ Kanadai).

Jelentőségét tekintve azonban egyik legkiemelkedőbb a talajerő-gazdálkodás megjavítására irányuló kutatása. Abban az időben a szakma területén kibontakozó viták általában a trágyázás, különösen pedig a műtrágyázás körül zajlottak le. A külföldi eredmények, módszerek hazai átvétele, alkalmazása megkövetelte a viszonyaink közötti megoldási lehetőségek kimunkálását. A témakörből Cserháti Kosutánnal együtt írja az első munkát „A trágyázás alapelvei” címmel. Ezután számos kísérlet eredményét ismerteti különféle szakközleményekben, cikkekben. A trágyázással kapcsolatosan 1897-ben önállóan újabb munkát ír (Újabb tapasztalatok a trágyázás köréből), ebben ismerteti a legújabb külföldi eredményeket és a kísérleteiben szerzett tapasztalatokat. Cserháti e témakörben vallott felfogását érdekesen jellemzi egyik

legjobb tanítványa, 'Sigmond, amikor azt írja: „az akkori német felfogásnak hódolt, de sohasem volt ezzel megelégedve” . . . „mint széles látókörű tudós, sohasem mondta azt, hogy a talajvizsgálat semmit sem ér, csak azt állította — és abban igaza is volt —, hogy az akkor ismeretes és használatos kémiai talajvizsgálatoktól gyakorlati vonatkozású eredményeket nem várhatunk.”

A talajerő-gazdálkodással kapcsolatos munkáit összegezve megállapítható, hogy Magyarországon bevezették a műtrágyázást. Kidolgozták az egyes szántóföldi növények, gyepek, szőlők, gyümölcsösök legmegfelelőbb műtrágyázási módját, a hazai talajok trágyaszükségletét. Nagy szerepet vitt a kutatás az új műtrágyák és műtrágyázási eljárások (fejtrágyázás, sortrágyázás) kipróbálásában, elterjesztésében. Kidolgozták hazai viszonyokra a zöldtrágyázás gyakorlatát. A növényi táplálkozás körében folytatott kutatómunka nagymértékben tisztázta — a kornak megfelelő szinten — a trágyázás elméleti alapjait.

Cserhádi kiváló lényegérzéke és nagy gyakorlati judiciuma ráirányította a figyelmét a növénytermesztés másik nagy problémájára, a talajművelésre is. Erre vonatkozó tapasztalatait, megfigyeléseit és kísérleteit összegezve 1891-ben megírja „A talajnak mély művelése hazánkban” című könyvét. E munka legnagyobb elismerését az jelzi, hogy a talajművelés tudományában akkor élenjáró német tudósok tollából származó művek mellett e könyvet is megjelentetik németül. Ezt a munkát csakhamar követi egy újabb önálló mű 1896-ban: „Az okszerű talajművelés”. Sok neves szakemberünk Cserhádi talajművelési kutatásait tartja elsősorban maradandónak. Ez érthető is, mert a műtrágyázás, a talajerő-gazdálkodás sokkal nagyobb mértékben fejlődött Cserhádi óta eltelt időben, mint a talajművelés. Cserhádi Sándor vetette meg az alapját annak a sokoldalú talajjavító tevékenységnek, amely a szikjavításokra vonatkozott, és Cserhádi tanítványai, Herke és 'Sigmond Elek révén világhírnévre tett szert. Pl. 'Sigmond egész élettevékenységére rányomja bélyegét Cserhádi tanítása és útmutatása. Erről nem lehet méltóbban megemlékezni mint úgy, hogy ismét idézzük 'Sigmond szavait, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia centenáriumi jubileumán 1925-ben mondott: „. . . az a büszke öröm, mellyel mindjárt kezdetben elért eredményeimet fogadta és mindenfelé hirdette: azt bizonyítják, hogy ő maga is bízott abban, hogy új mesgyéken haladva, a kérdés megoldható és örült annak, hogy bennem olyan segéderőt talált, aki az intencióit meg is valósította”. „. . . úgy talajtani, mint növény táplálkozástani kutatásaimhoz ő adta meg a kiindulási alapot, a bő vizsgálódási területet és lehetőséget, másrészt az ő széles körű tapasztalata óvott meg a kezdők göröngyös pályáján előfordulni szokott botlásoktól.”

A növénytermesztés általános problémái mellett Cserhádi leköttötte fontosabb növényeink termésátlagainak és minőségének megjavítására irányuló kutatómunka. Ebben vezető helyen kell megemlékeznünk a búza, az árpa és általában a gabonafélék termesztésének fejlesztésére irányuló törekvéseiről. Vezetése alatt széles körű kísérletező munkával indul be a búza termés-

növelésére irányuló tevékenység, de ezzel egyidejűleg Kosutány megkezdi a búza-, illetve a lisztminőség-vizsgálatokat is. Cserháti 1893-ban megírja „A gabonafélék termesztése” című könyvét. A könyvben összehasonlítva tárgyalja valamennyi gabona termesztése során alkalmazható eljárásokat. Rámutat a termesztés során elkövetett hibákra, és mint írja „a következőkben csak olyan dolgokról kívánok szólni, amit láttam és tapasztaltam, vagy amiről a különben látottak nyomán ítéletet tudok magamnak alkotni.” Ez a könyv indítja meg a gabonafélék termesztésével, nemesítésével, minősítésével és fiziológiájával kapcsolatos kutatómunkákat. Abban az időben már Kosutány kiterjedt munkát folytatott a búzaminőség kémiai vizsgálataival. Cserháti nem ellentétben — hiszen nagyon sok közös tevékenységük volt Kosutánnyal —, de ráirányítja a figyelmet a fizikai vizsgálatokra. Itt megint feltűnik a nagy tudós rendkívüli adottsága arra, hogy megfelelő munkatársakat válasszon. Így kerül a Cserháti által felvetett fizikai vizsgálati módszer kidolgozása Hankóczy Jenőhöz, Cserháti asszisztenséhez. Az elvetett mag nem rossz talajra hullott, mert Hankóczy a lisztminőség fizikai módszerekkel való kimutatásával világhírűvé tette a lisztminőség-vizsgálatainkat még akkor is, ha a meg nem értés, felületesség vagy lelketlenség miatt a Farinograf nem magyar néven szerepel a világon mindenütt még ma sem.

Cserháti nemcsak a búza mennyiségi és minőségi problémáival kapcsolatosan fejtett ki elmélyült kutatómunkát, de idekívánczik a sörárpatermesztéssel kapcsolatosan végzett kutatásainak eredménye is.

Cserháti a növénytermesztési kísérletező munka kezdetén a gyakorlat által felvetett problémából kiindulva nagy figyelmet fordított a takarmánynövény-termesztésre is. Erről már első jelentéseiben is megemlékezik. A csalámádé, a takarmányrépa, valamint a silózás voltak a főbb kutatott témák. 1891-ben különféle pázsitfű-féle és pillangós virágú takarmánynövényekkel végzett kísérletekről is említést tesz. A takarmánynövény-termesztési kísérleteiben is szárazságra hajló klímánk egyik fő problémáját kívánta megoldani.

Cserháti sohasem elégedett meg a különféle kezelési módok termésre gyakorolt hatásának egyszerű összehasonlításával, hanem a Növénytermelési Kísérleti Állomás keretén belül létesített, az akkori időknek megfelelő korszerű tenyészedény-telepen a „miért”-ekre is kereste a választ. A Wágner-féle tenyészedényekben végzett kísérleteiben választ keres például arra, hogy a különböző nitrogénműtrágyák hogyan hatnak az árpa minőségére, a különféle foszforműtrágyák hatását, a káliumtrágyázás és a talaj káliumtartalma közötti összefüggéseket vizsgálta. A kísérleti jelentésekből kitűnik, hogy igen mélyreható az okozati összefüggések keresése, valamint az, hogy a vizsgálat-sorozatok szinte az egész tenéyzsidőre kiterjedtek. Az állomás jól felszerelt laboratóriumai, üvegháza, tenyészedénytelepe, a kutatási beszámolók azt igazolják, hogy nagymértékben alkalmazta az alapozó, természettudományi vizsgálati módszereket.

Azonban a kutatás sohasem rekedt meg az elméletieskedés szintjén, fontosnak tartotta, de mégis a legnagyobb kiterjedésű munka a gyakorlati kipróbáláson volt. Erre vonatkozóan Cserháti Sándor 1895-ös kísérleti jelentésében közli, hogy 1862 kihelyezett üzemi kísérlete volt az állomásnak. A kísérletezés hálózata átfogta az akkori Magyarország egész területét.

Cserháti fellépésével bontakozott ki hazánkban az a növénynemesítő munka, amelyről a Cserháti előtti időben Mokry Sámuel nagyszerű kezdeményezésén és eredményein kívül csak mint egyéni kezdeményezésekről beszélhetünk. Az előzőekben már utaltam arra, hogy Cserháti első kísérleti téri jelentésében említi a kukoricafajták közti keresztezési kísérleteket. A munkákat tovább folytatva, javaslatára nemesítették ki az „Alcsuti” kukoricát, ugyancsak nevéhez fűződik az is, hogy a szakoktatásba bevezette 1890-ben a növénynemesítést. A tanszék kísérleti terén a gyakorlati növénynemesítési munkán kívül a hallgatók nemesítési oktatását végezték. Ugyancsak Cserháti szorgalmazta a cukorrépa-nemesítés felkarolását, és azt tulajdonképpen asszisztense, Károly Rezső tanulmánya nyomán indították meg 1892-ben Lökösházán. A cukorrépa-nemesítés tovább bontakoztatását id. Rázsó Imre professzor végezte, aki ugyancsak Cserháti asszisztense volt, akárcsak az 1909-ben létesült önálló Növénynemesítési Intézet igazgatója, Grábner Emil is.

Cserháti a nemesítésben, a fajták kiválasztásában ugyanazokat az elveket követte, mint a termesztéstechnikai kísérletezésben. Csak akkor állt ki egy-egy faj vagy fajta termesztésbe vonása mellett, ha az állomáson elért eredmények után a gyakorlatban is kipróbálták az új fajt (mert ebben az időben volt még ilyen is), vagy fajtát. Pl. az önálló Növénytermelési Kísérleti Állomás első évében 18 helyen volt kukorica fajtakísérlet, 8 helyen burgonya fajtakísérlet, 16 helyen takarmánynövényfajták összehasonlítása, s 6 helyen cukorrépa fajtakísérlet folyt.

Cserháti nemcsak mint széles látókörű, sokoldalú kutató fejtett ki tevékenységet, hanem a kutatásszervezést is feladatának tartotta. Nem véletlen az, hogy 1891-ben a tanszék keretén belül megszervezte az első Növénytermelési Kísérleti Állomást, amely később, mint az első hazai önálló Növénytermelési Kísérleti Állomás működött vezetésével tovább. 1896-ban terjedelmes tanulmányt ír a mezőgazdasági kísérletügy fejlesztéséről is. Anélkül, hogy részletesen tárgyalnánk az elgondolásait, néhány idézetet szükséges kiragadni a munkából: „A mezőgazdasági kísérletezés éppen olyan fontos, mint a szakoktatás, mindkettővel mezőgazdasági ismeretek fejlesztésére és terjesztésére törekszünk” . . . „ezért kiválóan szükséges, hogy a kísérleti ügyet mihamarább olyan módon fejlesszük, hogy annak a gyakorlati gazda hasznát lássa”. Ezért javasolja központi kísérleti állomás szervezését, kihelyezett részlegekkel, osztályokkal. Majd tanulmányát az alábbiakkal fejezi be: „A Milleneum alkalmából sok maradandó alkotás létesül, mind ez ideig nem tudok azonban egyet sem, amely a mezőgazdaság érdekében létesült volna. A kísérleti ügy szervezése

magában véve elég fontos lenne arra, hogy azt is a milleneumi alkotások sorába felvegyük. A második ezredév magyar gazdái minden ha csak elismeréssel és hálával fognak e terv megvalósítójáról megemlékezni.” Ma is csak sajnálhatjuk, hogy e javaslat nem vált valóra, és kísérletügyünk bizony eléggé szétforgácsolt. Így Cserhádi a maga területén iparkodott a növénytermesztés kutatás-ügyét fejleszteni. Érezte azt, hogy Magyaróvár központilag ugyan irányíthatja az országban folyó növénytermesztési kísérletezést, azonban a közvetlen helyi, táji viszonyoknak megfelelő állomások felállítása elengedhetetlen. Különösen az Alföld jellegzetes tájproblémáinak közvetlen helyszíni vizsgálatát tartotta fontos feladatnak. Ezért szorgalmazta az Alföld jellegzetes táján, Aradon egy kirendeltség felállítását. Ezt meg is valósította.

A növénytermesztési tudományok fejlődése szempontjából rendkívül nehéz röviden összefoglalni Cserhádi tevékenységét. A növénytermesztés minden ágában olyan korszerű és nagy volumenű kutató és kutatásszervező munkát indított be, amelynek beteljesülését korai halála miatt ugyan nem érhetette meg, de azt biztosították azok a nagyszerű utódok, akik az ő szellemi irányítása, vezetése alatt kezdték meg munkásságukat. Az ritka adottság, hogy a munkatársakból a későbbiekben önállóan tevékenykedve annyi nemzetközi nagyság bontakozzon ki, akik valamennyien közös szellemi gyökérnek egy embert tartsanak, mint ahogy ezt Cserhádi mellett működő munkatársai tették. Növénytermesztés szakterületén: Gyárfás, id. Rázsó, Surányi, növény-nemesítésben: Grábner, talajtanban: 'Sigmond, Herke, lisztminősítésben: Hankóczy. E nagyságok mellett meg kell emlékezni azokról is, akik hazai vonatkozásban másutt is kiemelkedő teljesítményt nyújtottak, mint Cserhádi asszisztensei: Adorján, Flóderer, Károly, Baán, Friedl, Krolopp, Rössler, Vuk, Szilassy.

A kutatásügy, a kísérletügy fejlesztése mellett szólni kell arról is, hogy Cserhádi 20 éven át a Növénytermesztéstani Tanszék vezetőjeként a gazdajellegű tevékenységek egész sorát nevelte és mint ilyen is rendkívüli tevékenységet fejtett ki, amit igazolnak mindazok az eredmények, amelyet tanítványai a gyakorlati növénytermesztés során elértek és ugyanakkor a magyar mezőgazdaság fejlesztésében kifejtett tevékenységük során Cserhádi eszméinek, tanításainak lelkes híveivé váltak. Nekünk adatott meg az a szerencse, hogy Cserhádi oktatói egyéniségéről is közvetlen élményeket tudtunk szerezni egyik legjobb tanítványától, Gyárfás Józseftől, aki nagyon sok alkalommal beszélt Cserhádáról az óvári hallgatói és oktató-kutatói kollektívában. Gyárfás József — a mi kedves Józsi bácsink — szerint Cserhádi Sándor, aki professzora, majd hivatali főnöke volt, nem a nagy szónoki tehetséggel, hanem elsősorban szavainak igazába vetett hitével, a meggyőzés erejével és tételeinek, véleményeinek logikai következetességével hatott az akkori akadémia hallgatóira. Hallgatói meg voltak győződve arról, hogy amit mond, amit állít azt a hazai viszonyok között szerzett tapasztalataival támasztja alá. E gondolatokat Gyárfás a mai

Cserhádi Kollégium avatásán mondta sajnálva azt, hogy Cserhádi 1904-ben mint tanár nyugdíjba ment és csak a kutatásnak élt. Sajnálták Cserhádit, mint oktatót, mint tanárt, mert a gazdanemzedékek nevelésében sokat tett és küzdött. Jelentős munkának tekinthető — és ez igazolja tanári hivatását — az a mű, amelyet 1891-ben adott ki „Mezőgazdasági szakoktatásunk reformja” címmel. Tehát a gazdanemzedék nevelésének általános problémáival, a szakoktatás fejlesztésével is törődött. Cserhádi szavai, előadásai nemcsak a hallgatóság felé irányultak, hanem a gazdaközönség felé is.

Az egész országban járva-elve hirdette a szakma igazát. Sokszor a gazdákat otthonaikban is felkereste, mert mindenütt tanítani és tanulni akart. Ez volt az életeleme. Ez volt az, amiért semmi fáradságot nem kímélt és ezt igazolják Cserhátinak a falun szerzett élményei. A magyar gazdák nagy apostolától sok esetben a gazdák a helyszínen tanulták megismerni a magyar mezőgazdaság érdekében kifejtett munkásságát, megbecsülni tevékenységét, és ez volt fáradhatatlan munkásságának egyik szép jutalma. Szűkebb körünk gazdatársadalma is ismerte őt, ismerte azt a munkásságát, ami a falu életének, kulturáltságának fellendítésére, fejlesztésére irányult. Ezért nem véletlen az sem, hogy Cserhádi Sándor nevét a kimlei kultúrotthon is felvette, emléket állítván ezzel az egyszerű emberek körében végzett ismeretterjesztő munkásságának. Cserhádi a falu kulturáltságának, a mezőgazdasági szakma terjesztésének is olyan munkása volt, hogy egyéni elképzeléseinek is hangot adott. A falu egyszerű parasztjainak a szakértelmét fontosnak tartja, azonban új utakat keres — a parasztság lelkiületének megfelelően — a megoldásra. 1884-ben a földműves iskolákkal kapcsolatos cikkében arról ír, hogy a nagybirtokok és a kisbirtokok eltérő terméseredményeinek oka az „hogy a kisbirtokok nem bírnak a gazdaság okszerű vezetéséhez okvetlenül megkívántató szakértelemmel”. Sokan a szakértelem növelését akkor a földműves iskolákban látták. Ezt Cserhádi sem ellenzi, azonban fontosabbnak tartja a falunkénti mintagazdaságokat, ami alatt nem nagybirtokot és nem „cifra-gazdaságot” ért.

Ezt látja a meggyőzés egyik fontos eszközének, és ezután várható el az, hogy ténylegesen a falusi parasztember gyermekét földműves iskolába küldje. Cserhátinak e gondolatai jelzik azt, hogy az egyszerű parasztemberek szakértelmének növelésével is törődik, és erre javaslatokat is dolgozott ki.

Ahová Cserhádi előszóval nem tudott eljutni, oda eljutottak írásai. Számos könyve, cikke, tanulmánya, kutatási jelentése látott napvilágot. Az első főbb tevékenysége a Mezőgazdasági Szemle beindítása volt Kosutány Tamással együtt. A folyóirat egyik fő céljaul azt tűzik ki, hogy tájékoztassa a szakembert arról, ami a tudományos kutatás vonatkozásában itthon és külföldön történik, és a lap nyújtson segítséget a gazdáknak eligazodni a „reklámvilágban”. Később pedig a Kísérletügyi Közlemények kiadványainak nagy része is Cserhádi nevéhez fűződik. A Köztelek című folyóiratnak kezdettől fogva szorgalmas írója, majd 1890-től rovatvezetője volt.

Írásai, nyomtatásban megjelent kutatási beszámolóí arról tanúskodnak, hogy amit élete céljául tűzött ki, azt meg is valósította, mert ténylegesen a tudományt a magyar föld sajátos viszonyai figyelembevételével művelte. Egész szakirodalmi működésére a koronát az 1901-ben megjelent „Általános és különleges növénytermelés” című munkájával tette. Művét akkor írta meg, amikor már elegendő saját hazai kísérleti anyaggal rendelkezett, és éppen ezért tekintjük e munkáját az első hazai kutatásokon és gyakorlati tapasztalatokon alapuló klasszikus műnek. Ez a munka hosszú ideig szolgálta a magyar agrár-oktatást, kutatást és gyakorlati termesztést; és ha van nálunk a növénytermesztőknek bibliája, akkor ez a mű az, mert a tudományos-műszaki forradalom időszakában is sok olyan alapelvet tartalmaz, amit érdemes figyelembe venni akkor, ha azt néhanapján olvasgatjuk. Ez pedig — úgy érzem — nem hiábavaló időtöltése minden kultúrált, vagy magát annak valló mezőgazdának.

Cserháti kutató-, kutatósszervező-, oktató-, oktatásszervező és szakirodalmi munkásságának méltatásakor feltétlenül szembetűnik az, hogy rendkívül jó kapcsolatot tudott kiépíteni a határ- vagy alapozó tudományágak művelőivel. Nem egy munkájában találunk utalást arra, hogy különösen Kosutánnyal és Linharttal volt szoros az együttműködése. Már első kutatói jelentésében utal Balás segítségére, majd írja, hogy „munkámat nagyon megkönnyíté Linhart kollegám” és „Kosutány kollegám chemiai kérdésekben járt kezem ügyére”, de hálás Suschka Richard tangazdasági intézőnek is, aki segédkezett a kísérletek végrehajtásában annak ellenére, hogy „a kísérletek a gazdasági munkák gyors keresztülvitelét épen nem mozdíták elő”. Tehát közvetlen kollegáival kiépített kapcsolatai is azt igazolják, hogy az együttműködés elengedhetetlen az ügy érdekében.

Felmerül a kérdés, hogy ma, amikor a kutatás komplexitása érdekében még inkább szükség van a különböző tudományágak együttműködésére, nem tanulhatunk-e ebben is Cserhátitól és kortásaitól, Kosutánytól, Linharttól és a többiektől. Úgy érzem, hogy Cserháti ebben is útmutatást adott nekünk. Útmutatást adott a tudományos és emberi kapcsolatokra vonatkozóan, amelyet meg kell szívlelnünk. E munkakapcsolatok vihetik előre a mezőgazdaság ügyét, fejlesztését. Cserháti előtt sem lebegett soha az egyéni ügye, hanem a közös ügy a több tudóstárral együtt megvalósítható nagy eredmény a mezőgazdaság felvirágoztatására. Ezért volt nagy, ezért emlékezünk ma rá hálával és tisztelettel úgy, hogy a többi tudóstársa előtt is tisztelgünk, mint olyan kollektíva előtt, akik még nem is tudták e szó igazi értelmét, amely csak korunkban vált eszményképpé, de ők már e tekintetben is előttünk jártak, utat mutattak, ha nem is ismerték új társadalmunk eszméit, amelynek egyik alapvető előrevívője a kollektív munka, az összefogás, az együttakarás. Erre Cserháti és kortársai egész életmunkásságukkal mutattak példát.

Cserhátinak egyénileg nem sok jutott a megbecsülésből. Igaz, hogy megbecsült tagja és tisztségviselője volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület-

nek, amely közvetlenül halála előtt tiszteletbeli tagjává választotta. A Magyar Tudományos Akadémia két ízben Forster-díjjal tüntette ki. Az állami, hivatalos elismerés — talán megrögzött 48-as állásfoglalásai miatt is — csak szűken jutott neki. A milleneumi kiállításon ugyan királyi elismerést, majd 25 éves szolgálati jubileum alkalmából Lovagkeresztet is kapott, de ennél többet érdemelt volna a tudományos és az állami vezetés részéről. Külföldi kitüntetésben is csak a Román Csillagrend Tiszti Keresztjét kapta a bukaresti kiállításon való részvételéért és a kiállítás magyar vonatkozású növénytermesztési anyagának összeállításáért.

Tudományos életünkben a hosszúra nyúlt értekezletek, előadások, diszsertációk ügyében többször hangzik el az a nagyon helyénvaló megállapítás, hogy a „kevesebb több lett volna”. Cserháti Sándorról szóló megemlékezés látszólag és időtartamát tekintve talán ebbe a kategóriába sorolható, de Cserháti emberi, szakmai, tudományos nagyságát tekintve nem túlzok, ha azt mondom, hogy ez a „hosszú”, ez a „több” jelen esetben is „kevés” volt ahhoz, hogy igazán méltassuk. Cserháti szerénysége talán ezt is szűkebbre kötelezte volna, de ennyit el kellett mondani róla — ha szellemében akarunk emlékezni —, hiszen munkájának, eredményeinek legfőbb elismerését mindig abban látta, amely felé a gazdatársadalom részéről, az egyszerű emberek részéről megnyilvánult. Sok kezdeményezésének kiteljesedését már nem élhette meg az 1909-ben hirtelen bekövetkezett halála miatt. Ma, születésének 125. évfordulóján sem emlékezhetünk meg méltóbban róla, mint úgy, hogy a számára legnagyobb elismerést jelentő módon, a magyar agrárszakemberek elismerését, háláját, és kegyeletteljes tiszteletét fonjuk abba a koszorúba, amelyet szobrán elhelyeztünk.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat a nyomdába érkezett: 1978. I. 6. — Terjedelem: 32,9 (A/5 ív)

78, 80364 Petőfi Nyomda, Kecskemét